

אלימות ומגדר בהקשרים קשים:

עימות מתודולוגי של איתור, מאבק באלימות נגד נשים ועזרה באזור הים התיכון, תוך התמקדות בערים טורינו, עזה וחיפה

הפרוייקט¹

המטרה הכללית של הפרוייקט היא לעודד, באמצעות חילופים בינלאומיים, מדיניות שמתמקדת בבריאות הנשים באזור הים התיכון בהקשרים חברתיים ופוליטיים קשים. תשומת לב מיוחדת ניתנה להגנה אקטיבית ולמניעת תופעות של אלימות חברתית ומשפחתית.

מדובר במחקר פעיל שאינו מיועד רק לספק ידע אלא גם - ובעיקר - ליצור הזדמנויות של פעילות וחילופי מידע ותרבות בין נשים בתחום המדע ובתחום הפעילות החברתית, למרות היותן משני צידי מתרס של סכסוך חמור, באמצעות הכרה הדדית רבה יותר ועימות סביב בעיה משותפת כגון אלימות נגד נשים.

המחקר תוכנן כמעין כלי מחשבה בין-תרבותי בין מוסדות מדעיים, מוסדות מקומיים וארגונים של החברה האזרחית, שיוכל להפוך לנקודת התייחסות ותמיכה בתהליכים הקשים שנשים מתמודדות עמהן. הנחנו שבתהליכים אלה הנשים, הגם שהן שייכות לקבוצות פוליטיות, דתיות ו"אתניות" שהן בלתי שוות בעליל ואף נמצאות בסכסוך, אינן רוצות לחשוב עצמן ולחיות כ"אויבות". המחקר, שבעיקר יוצר פעולה משותפת של בנית שפה ומתודולוגיות משותפות, יכול לשמש כתשתית בסיסית לפרוספקטיבה של דו-קיום מתוך הכרה הדדית ככיבוד של הזכויות של כל אחד ואחת.

הפרוייקט הורכב משני חלקים: החלק הראשון כלל איתור המקורות הקיימים בשלוש הערים למאבק ולמניעת אלימות נגד נשים (להלן: השרותים) ומחקר לגבי תפיסת היחס בין אלימות בבית לבין ההקשר שמתאפיין בצורות שונות של "אלימות פוליטית" בקרב העובדות הנותנות את השירותים השונים בתחום זה (להלן: העובדות).

החלק השני של הפרוייקט היה אמור להתרכז בחילופי ידע, שיטות פעולה ודרכים מעשיות בטיפול ומניעה של אלימות נגד נשים, באמצעות ביקורים וסדנאות ו"קבוצות-מיקוד" של חוקרות ועובדות (בתחום החברתי והבריאותי) במיוחד של מרכזים נגד אלימות בשלוש הערים. במפגשים אלה החוקרות והעובדות של שלוש הערים אומרות היו לעבוד זו מול זו ויחד לערוך ניתוח משווה בין המדיניות המקומית לגבי אלימות נגד נשים ועזרה בשלוש ההקשרים העירוניים הללו.

מהחוקרות והעובדות מהעיר עזה נמנע להשתתף במפגשים שנערכו בטורינו בין ה-3 ל-7 בנובמבר 2008 משום שרשויות הצבא הישראלי סגרו את המעבר דרך מחסום ארוז לישראל. הביקורים של המשקיפים בשרותים העירוניים בטורינו הוגבלו לכן לצוות הישראלי בלבד וההשוואה נערכה רק בין העיר טורינו לעיר חיפה.

¹ צוות המחקר של קואליציית נשים חיפה ואשה לאשה: חוה רובין, חנה ספרן, נטלי רובין, עולא שתווי.

השוואה בין הערים

קשה מאד להשוות במצבים בין שלוש הטריטוריות. שלוש הערים הינן מאד שונות זו מזו מבחינה הסטורית, חברתית ופוליטית. חיפה ועזה קשורות זו לזו בקשר טראגי כפול: ב-1948 אלפי פליטים פלסטינים גורשו מכפריהם על ידי "ההגנה" ומצאו מקלט בעזה, בעוד שבו בזמן (31 בינואר 1949) הגיעו לנמל חיפה אלף וחמש מאות מהגרים יהודים, פליטים מאירופה. שתי הערים, עזה וחיפה, קשורות לכן בעבותות של הסטוריה וכאב הכרוכים בתולדות הקמתה של מדינת ישראל והמאבק לזכות באותו חבל ארץ, פלסטין, שפלסטינים ויהודים רואים בהם את מולדתם. על אף המרחק הרב של טורינו מבחינה גאוגרפית, הסטורית ותרבותית, העיר מספקת הבטים שתורמים למשמעות של ההשוואה בין שלוש הערים.

שלוש הערים, הגם שהן שונות, אינן רחוקות באופן מוחלט. עזה וחיפה הינן שתי ערי חוף ים-תיכוני שבעבר היוו צמתי תחבורה, קשר וחילופי תרבות חשובים הודות למיקומן שעיצב את התפתחותן בתקופות השונות. שלוש הערים, הגם שמימדיהן שונים, מורכבות מחלק גדול יחסית של אוכלוסיה של "מהגרים", מרצון (טורינו וחיפה) או בכפייה (פליטים) בעזה, שבה הם מהווים את החלק הארי של התושבים כיום. לחיפה ולטורינו, שתי ערים מאד מתועשות מאז שנות העשרים של המאה שעברה, משותף הנושא של תחרות ושתוף פעולה/אינטגרציה בין קבוצות שונות. לחיפה וטורינו משותף גם שלב התפתחות דומה של התאגדות מקצועית (1920) שליוותה את תהליך התייעוש, ואשר החלה עם הקמתו בחיפה של איגוד הפועלים הראשון בפלסטניה.

נראה שמשותף לשתי הערים סוג מסוים של תיעוש ובעקבותיו השליחות "הבין-אתנית" של אגוד הפועלים: בחיפה, במשך תקופה ארוכה, מתקיימים האינטרסים של פועלים יהודים ופלסטינים זה לצד זה; בטורינו דו-קיום אינטר-תרבותי משלב מהגרים ממזרח ודרום איטליה -- ומאוחר יותר פועלים מארצות שמחוץ לקהילה האירופית -- עם ילידי טורינו והאזור (פיימונטה). הקשר של עזה עם טורינו ברמה פוליטית הוא מאוחר יחסית ובמשך זמן מסוים הוא נבע מהמדיניות האיטלקית בתקופת הרפובליקה הראשונה. איטליה שאפה, ביחוד בשנות השמונים, להיות בעלת תפקיד מתווך במזרח התיכון ובפתרון "הקונפליקט" על ידי מדיניות של תמיכה (שכיום קשה לתארה) בכוחות הפוליטיים הפלסטינים כמו באש"פ בראשות עראפת. בשנים מאוחרות יותר הקשר בין טורינו והעיר עזה התחזק בזכות ברית "ערים תאומות" וסדרה של פרוייקטים משותפים כמו התכנית לפעילות קהילתית EPIC -- ראשי תבות של ערים אירופיות, פלסטיניות וישראליות (2004-2006). בהשתדלותה של האגודה הבין-תרבותית אלמטרה (ALMATERRA), ושגם מחקר זה מהווה חלק ממנה, הצטרפה גם העיר טורינו לתכנית זו באמצעות הלשכה לקואופרציה ויחסים בינלאומיים.

תוצאות המחקר

אספנו נתונים לגבי שלוש הערים באמצעות מקורות סטטיסטיים שונים. עימות הנתונים מלמדה ששרותים שיכולים לאתר נשים קורבנות של אלימות מספרם שונה מאד (196 בטורינו, כמאה בחיפה, 64 בעזה). אולם באופן יחסי לגודל האוכלוסייה הנשית שבכל עיר, בחיפה יש יותר (אחד לכל 1385),

אחריה באה טורינו (אחד לכל 2143) ולבסוף בעיר עזה (אחד לכל 3812). החלוקה בין סוגי השירותים השונים מורה לא רק על ההבדלים בין שלוש הערים אלא גם על בעייתיות שונה שמאפיינת אותן ומדיניות סוציאלית שונה שנהוגה בהן.

בטורינו ישנם יותר לשכות ייעוץ ציבוריות ומבני מגורים עבור נשים שסובלות מאלימות ביחס לחיפה ולעיר עזה. מקלט לנשים מוכות לא קיים כלל בעיר עזה ואילו בחיפה נסקר רק מוסד אחד כזה במסגרת נתוני המחקר שאספנו (הגם שנמצא מקלט נוסף בעיר). אי קיומם של מוסדות שמטפלים במסוממים בעיר עזה ובחיפה, לעומת טורינו שבה הם מצויים במידה משמעותית (ומהווים 15% מהשירותים שנסקרו) משקף מציאות של בריאות ציבורית שונה מאד בשלוש הערים, במיוחד בקרב הדור הצעיר.

השירותים הנפוצים ביותר בחיפה הם אלה שמופעלים על ידי ארגונים נשים (26% מהשירותים), וזהו סממן מאד משמעותי ביחס לנוכחות הפוליטית השונה של נשים על הבמה הציבורית בשלוש הערים. העיר עזה וטורינו קרובות זו לזו מבחינה זו, עם נוכחות לא נמוכה מאד, אך פחותה בהרבה מזו של העיר חיפה (בשתייהן השירותים שארגוני נשים מספקות הנם מעט מעל 12% מכלל השירותים).

בעיר עזה השירותים היותר נפוצים הם בתי החולים ושירותים שמפעילים בתי החולים (28.1%), הגם שידוע לנו מתוך הראיונות שערכנו עם הפעילות של ה-WEP (ראשי תיבות של פרויקט להעצמה נשים בעיר עזה), בזמן ביקורנו בעיר, שרק מעטות מביין קרבנות אלימות במשפחה אוזרות אומץ לפנות לחדר עזרה ראשונה של בית החולים. נראה שהסיבה לכך שבעיר עזה נשים ממעטות לפנות לבתי החולים בעיר, דומה לזו שמסבירה מדוע נשים בטורינו ממעטות לפנות ללשכות הסוציאליות: למרות שבשתי הערים מדובר במוסדות בעלי נוכחות משמעותית בשטח שפועלים בהם צוותים מאומנים מאד, הנשים מפחדות לפנות למוסד ציבורי ומבוקר מאד, בשל חששן מאיבוד הסמכות על הילדים. בעיר עזה ישנה מכל מקום נוכחות טובה של שירותים סוציאליים דומה בפרישתה לזו שבחיפה (18%).

שרות שהינו הרבה יותר נוכח בעיר עזה מאשר בטורינו ובחיפה הוא המשטרה (7.8% לעומת 1.8% בטורינו ו-1% בחיפה). יש כמובן לזכור שבכל הקשור לחיפה לא מדובר בסקר של ממש: על רקע הקשיים בשתוף פעולה עם רשויות החוק והסדר שבהם נתקלו החוקרות, הרי ברור שמדובר אך ורק במוסדות שהסכימו לשתף פעולה. גם בנוגע לטורינו האחוזים נמוכים משום שהמשטרה נתנה תשובות חלקיות בלבד. בעיר עזה ישנו מספר רב יותר של שירותים מאשר בחיפה, שירותים שכלל אין בנמצא בטורינו, כגון ארגונים הומאניטריים. גם מנתונים אלה, אם כך, עולה תמונה שהשירותים שהשונים הקיימים הינם השתקפות של הסטוריות שונות של שלוש הערים.

מספר המשתמשים בשרותים הללו הוא בלתי ניתן להשוואה: ביחס לעזה אין שום נתונים; המספר של מקרי האלימות נגד נשים שנאסף לגבי חיפה הוא בין 8441 לבין 10217; ישנם 2011 מקרים שמתייחסים לאלימות נגד נשים בטורינו (מדובר בשנת 2007). ההשוואה לא מאפשרת כמובן לומר שבחיפה יש יותר אלימות כלפי נשים מאשר בטורינו. אפשר לשאול האם בחיפה האלימות נגד נשים נראית יותר עקב נוכחותן הרבה של אירגוני הנשים בעיר לעומת טורינו (ועזה). אירגונים אלה מעודדים את העלאת הנושא על ידי התמיכה שהן מספקות לנשים, עוזרים להן להכיר ולהגדיר את הבעיה באמצעות כלים שהם מספקים להן, ומעודדים את הנשים לצאת מהשתקה תוך העלאת המודעות של דעת הצבור הכללי כלפי הבעיה. ההיפותזה האחרת היא שהמספר הרב של מקרי אלימות משקף אכן

מצב חברתי "אלים": היפותזה זו, כפי שנראה, נתמכת על ידי מספר רב של עובדים ועובדות שאותם ראינו.

אין ספק שהעיר חיפה מספקת שירותים רבים יותר מאשר שתי הערים האחרות המאפשרים לטפל בשאלת האלימות נגד נשים. עובדה זו עולה גם מהעובדה שהמוסדות השונים העוסקים בנושא מגובים יותר בפרוטוקולים פנימיים (80% בחיפה לעומת 47.4% בטורינו ו-30% בעיר עזה) לצורך טיפול במקרי האלימות (88% בחיפה, 35% בטורינו ו-30% בעיר עזה), מושקעים יותר בגיבוש הכלים ובתוכניות הפנימיות (כמו למשל קבוצות עזרה עצמית).

באשר לסוג האלימות, נמצא שבשלוש הערים יש מבנה של אלימות מאד דומה, להוציא חשיפת יתר בחיפה בכל הקשור לאלימות מינית (23% לעומת 12.9% בטורינו ו-15.4% בעיר עזה), ובעיר עזה בכל הקשור להטרדות מיניות (15.4% לעומת 3.9% בטורינו ו-2% בחיפה). נתון אחרון זה הינו מפתיע אם לוקחים בחשבון את העובדה שכמעט כלל האוכלוסייה הנשית בעיר עזה בתקופה האחרונה עוטת חיג'אב או רעלה שמכסה אפילו יותר את הגוף. אדרבא, בהתחשב בכך שאחד מההסברים שנשים נותנות לכסוי, מעבר לסמל של השתייכות דתית, הוא גם של הגנה מפני המבט החודרני של הגברים, הרי נראה שבאזור הים-התיכון המעטה איננו מספיק וייתכן שהוא אף יוצר אפקט הפוך.

מבצע אקט האלימות ברוב המקרים הינו קרוב, וביחוד הבעל או הארוס בכל המקומות, אבל בטורינו הקטגוריה של בעל/בן-זוג הינו גבוה יותר מאשר בשתי הערים האחרות (68.7% לעומת 42% בחיפה ו-33% בעיר עזה). בעיר עזה מבין מבצעי האלימות יש אחוז גבוה יותר של הורים (24.6%) לעומת שתי הערים האחרות. התלות של נשים בהורים בעיר עזה היא רבה וגם מהרואינות האיכותיים שנערכו בשירותים בעיר עזה בעת ביקורינו, ניתן היה להבחין עד כמה הסמכות של ההורים על הבנים מתרגמת לעתים קרובות לבידוד, הגבלה על תנועה, ואיסורים שונים, לעתים קרובות מנומקת בחד מפני חוסר בטחון חברתי בעיר.

בחיפה נרשמה אלימות מצד זרים יותר מאשר בשתי הערים האחרות ואף אלימות מצד קרובי משפחה עולה על זו שנרשמה בטורינו (דומה לזו שבעיר עזה). מקום האלימות הוא תמיד "הבית", המקום שמצטייר כפחות בטוח אפילו במצבים של אי בטחון מירבי עקב סכסוכים.

בהקשר זה תשובת הנשים העובדות ונותנות את השרותים הינה שונה מכפי שניתן לצפות. טורינו נתפסת כעיר "בלתי בטוחה לנשים" רק על ידי 7% מהמרואינות; חיפה נתפסת כבלתי בטוחה על ידי 12% מהן (בעיקר לא בטוחה בגלל "הערום התרבותי"), אך רמת חוסר הבטחון נשאר נמוכה בגלל קיומם של שרותים למען הנשים; בעיר עזה חוסר הבטחון עבור נשים מגיע ל-20.3%. כאן למעשה שירותים עבור נשים, כפי שראינו, חסרים: לא קיימים בתי מקלט למשל ונמצאו רק 64 מוסדות צבוריים (לעומת 196 שנמצאו בטורינו ו-100 בחיפה), שמתוכן רק 12.5% הם של ארגוני נשים. אף על פי כן, עולה מהמחקר ש-80% של המרואינים אינם מתייחסים לעיר כבלתי בטוחה יותר מאשר ערים אחרות בשטחי הרשות הפלסטינית משום שמצד אחד "המצב הפוליטי, החברתי והכלכלי דומה בכל הערים הפלסטיניות" ומצד שני בעיר עזה יש אחוז גבוה יותר של נשים משכילות ועובדות מאשר בערים אחרות והנשים יודעות ומודעות לזכויותיהן ולערכן בחברה.

מהן הסיבות לאלימות נגד נשים לפי העובדות בשלוש הערים?

הגם שהאלימות של גברים נגד נשים היא כללית ומשותפת לשלוש הערים והגם שבשלושתן האלימות נגד נשים מופיעה בעיקר בתוך המשפחה, מבוצעת על ידי קרובים, ובמקרה של העיר עזה גם על ידי הורים, הפרשנות שהעובדים והעובדות מספקים כדי להסביר את הסיבות למצב הדומה הינה שונה ומגוונת.

התשובות ההומוגניות ביותר, ואשר שונות במופגן מאלה שבערים האחרות, הן אלה הניתנות בעיר עזה: המצב של כיבוש ושל סגר, אבטלה גבוהה ועוני מביאים לכך שאחד משני ההסברים העיקריים לתופעת האלימות נגד נשים מתמקד בדיוק בהקשר זה. עוני ואבטלה שנגרמו כתוצאה מהמצור הישראלי מפיצים תסכול וחוסר סיפוק שנפרקים בתוך החברה, ובאופן מיוחד, נגד נשים. אבל על כך מתווסף סוג אחר של הסברים שמתייחסים להיבטים תרבותיים שבאופן כללי מיתרגמים ל"מחסור במודעות לזכויות של נשים".

מפתיע שדווקא בחיפה המספר הגדול ביותר (12) הוא ש"אין שום סיבה מיוחדת" לאלימות הגברים כנגד נשים. גם אם לא נאמר מפורשות, נראה שמדובר באימוץ נקודת ראות "מהותנית" או ביולוגיסטית: זה נובע מ"טבעו" של הגבר. גם תשובות אחרות נראות כתואמות נקודת ראות זו: למשל, יש מי שמייחס האלימות ל"קנאה ורגשי בעלות" של הגבר, או לכך ש"הגברים חזקים והנשים חלשות". בניגוד להסברים אלה, כמעט מספר שווה של תשובות (11) מתמקדות בהסברים פוליטיים ופמיניסטיים מפורשים: האלימות היא ביטוי ל"יחסי כוח" בין המינים בחברה, הסיבה טמונה ב"חברה הפטריארכלית", "האלימות היא דרך של שמירה על סמכות הפקוח על האישה" וה"פוביה" של הגברים מתפרצת במיוחד כלפי נשים "פמיניסטיות" או נשים ש"עברו תהליכים של העצמה ונעשות עצמאיות".

אבל ישנה גם שורה של הסברים שמתייחסים להקשר חברתי סוציו-תרבותי שעובר שינויים חדים ומתייחסים, באופן מיוחד, בכל הנוגע להגירה של השנים האחרונות, קבוצת אוכלוסייה שנרשמו בה מקרים רבים של אלימות בין-משפחתית. ואזי ההסברים הם בתחום החברתי ו"התרבותי" תוך התמקדות ב"הגירה" כ"יוצרת שינוי בסטוס החברתי של הגברים [...], כהורסת את רשתות הסולידרית החברתית, השפה, הלאום" וגורמת ל"פער בין התרבויות". התהליך הקשה של "קליטת המהגרים החדשים" נתפש כ"חולשתה של הארץ", "הפערים בין התרבויות של יהודים, ערבים, רוסים, אתיופים, יכולים לעורר אי הבנות", "נשים מהגרות" הינן במיוחד "מוחלשות", ו"הניגוד בין תפיסות העולם של נערות ערביות ושל הוריהם" בעלי ה"ערכים המסורתיים", או "תרבות של אלימות" אשר מיוחסת לחלק מהתרבויות כמו למשל לזו "הרוסית". אפשר לחוש בתשובותיהם של העובדות חשש מרב-תרבותיות (אשר איננו מוזכר אף פעם במפורש), אשר נתפש יותר כ"בלבול" מאשר כמקור לעושר. העירוב החברתי נתפש כאחד מהגורמים המרכזיים שמעודדים אלימות כנגד נשים.

בנוסף לכך המצב של המהגרים החדשים נקשר למצב כלכלי רעוע, שמחמיר את הסכנה: "האבטלה של בן זוג זכר יוצרת תסכול, חוסר שליטה עצמית ואלימות כנגד נשים" ו"התלות הכלכלית" של הנשים היא אחת הסיבות העקריות שמגבירות את הסיכון שתהיינה קרבן לאלימות. אבל האלימות מוצאת לעצמה מגרש משחקים נוח גם בחברה שלא ניתפסת כנוטה לכך ואזי האחריות מוטלת על רמת רווחה נמוכה כגון "מחסור ברשת תמיכה" לנשים, "מחסור בחינוך מתאים". עם העובדות בחיפה מסכימות גם

אלה בטורינו ורואות ב"תרבות פטריארכלית, ביחסי כוחות בין המינים ובאפליה" את הסיבות העיקריות לאלימות כנגד נשים. הסבר מסוג אחר הוא "העוני, הקושי הכלכלי והחברתי" (הסבר משותף לעובדים/ות בכל שלוש הערים), וכתוצאה מכך "חוסר אוטונומיה" של הנשים, וכמו בחיפה, גם שימוש יתר באלכוהול ובסמים (שכמובן שלא קיים בעיר עזה) ו"חוסר בחסות אמיתית".

מעניין לראות שהתפיסה של מחסור בחסות עבור נשים נמצאת דווקא במקום שבו קיימת חסות מסוימת (למשל במקרה של בריחה מהבית). העובדות בעזה, או משום שהן מתמקדות בסכסוך הישראלי-פלסטיני או משום שאין להם את הכלים כדי להשוות ולדמיין מצב שבו החסות לנשים תהיה רבה יותר, לא מביעות אפילו את הצורך בכך. ויחד עם זאת החסות שם היא בוודאי פחותה אם לוקחים בחשבון שנשים מוכות צריכות לפנות למשטרה או שהן מופנות אליה מטעם העמותות.

לכסוף, רק בטורינו מתייחסים ל"הפרעות פסיכטריות או פסיכולוגיות" כסיבה, בעוד שבעזה לא מקשרים זאת לאלימות נגד נשים למרות קיומו של ארגון בלתי ממשלתי (NGO) חשוב כמו "המרכז הקהילתי של עזה לבריאות הנפש", שהחוקרת משתייכת אליו. היחס בין הפרעות נפשיות ואלימות כלפי נשים נלמד בהקשר זה בתחום של מחלת הסינדרום של פוסט-טראומה (PTSD) שבו הקשר בין הפרעות מנטליות ואלימות/קרבניות הוא הפוך: האלימות הנספגת היא זו שמולידה הפרעות נפשיות.

באשר לתפקידה של התקשורת והפוטנציאל האמביוולנטי שלה בא לידי ביטוי בהערכות שונות זו מזו החל מביטויים של כמעט חוסר אמון מלא מצד העובדות בטורינו ועד להתייחסות חיובית בעיר עזה. לפי המראיינות בטורינו אמצעי התקשורת "אינם עושים דבר כדי לעורר את תשומת לב הצבור לתופעה של אלימות", "הם מעניקים מקום מוגזם לאירועים של פשיעה, יוצרים בהלה מיותרת ומעלים את תחושת חוסר הבטחון בערים, תוך שימוש רטורי בשאלת הבטחון כבעיה של סדר צבורי". בנוסף, "הם יוצרים סטריאוטיפים של מגדר ומסחרים את הגוף הנשי".

בעיר עזה, יותר ממחצית המרואינות טענו להפך, שהתקשורת ממלאה תפקיד חיובי במאבק באלימות נגד נשים. באיטליה ובחיפה אנו נמצאים בשלב של "יציאה מהשתיקה" שבו העתונים היומיים והטלוויזיה עוסקים באלימות נגד נשים אולי אפילו באופן מוגזם. זאת ניתן ליחס באופן חלקי למסע התעמולה שערכו ארגוני נשים בנושא ולהצלחת הפוליטיקה שלהן בקידום הנושא בסדר העדיפויות של האג'נדה הציבורית. אבל בה בעת ההתמקדות באלימות נגד נשים הינה גם חלק ממסע פוליטי של מפלגות הימין שלעיתים קרובות מנצלות מקרי אלימות כדי לקדם מדיניות של בטחון שנועדה להצר את מרחב הזכויות של האנשים (ביחוד ביחס לקבוצת האוכלוסיה של המהגרים שמשמשים כ"שעיר לעזאזל").

בעיר עזה לעומת זאת נמצאים אולי עדיין בשלב השתיקה: הגם שנערכו מחקרים אחדים שהעלו את השאלה, באופן כללי הפוליטיקה הלאומית מעדיפה את דחיקתו של הניגוד המגדרי שנראה כמאיים על האחדות של המאבק הלאומי. האמצעים היחידים שיכולים - גם ברמה בינלאומית - להביא להעלאת נושא האלימות במשפחה ולהוציאה מתוך קירות הבית ומקשר השתיקה המשפחתי הם אמצעי התקשורת ההמוניים, אמצעים שמסוגלים "לעורר תשומת לב של האוכלוסיה". ההשקפות של הפעילות בחיפה בנושא התקשורת הן מגוונות. אחדות מיחסות לתקשורת תפקיד חיובי, הגם שכמו בטורינו, הרוב מסכימות שאלה ממלאים את התפקיד באופן גרוע.

מצד אחד ניתן לראות שאמצעי התקשורת משקפים את החברה ומראים חברה בהתפתחות בכלל המדובר בתפקידי מגדר: מיידעים וחושפים מקרי אלימות ומעלים את הבעיה לרמה של דיון ציבורי.

בכך שהם מעלים את המודעות ואת הרגישות לבעיה הם מעודדים את הנשים להתלונן, ועל כן גם מעודדים העצמה של נשים. בנוסף לכך יש להם גם תפקיד ביידוע נשים, במניעה ובתמיכה בשרותים צבוריים בנושא.

אחרות מודות בכך שאמצעי התקשורת יכולים היו למלא תפקיד חיובי בהפצת מידע על השרותים הצבוריים, בחינוך הציבור להפחתת האלימות, בעידוד נשים להתלונן ולהתעמת עם הבעיה, מה שלא נעשה כיום. עבור עובדות רבות אחרות, אמצעי התקשורת נתפסים כגורמים נזק ואף תורמים להגברת האלימות בגלל הדרך שבה הם מציגים את הנושא: סיקור של "סקנדל", סנסציוני, ולפעמים מציצני ופורנוגרפי, שתואם את שיעור הפופולריות ונועד למשוך את המבט הגברי ו"למכור". דרך זו של הצגת המקרים מעקרת את האלימות מהקשר הפוליטי ומעודדת אותה. העתונים והטלוויזיה בישראל לא מראים רגישות כלפי אלימות בדרך כלל וכלפי זו המופנית נגד נשים בפרט. יש גם הסבורות שהחשיפה בתקשורת מעוררת הזדהות, מציעה מודלים לחיקוי לגברים אלימים, בעיקר בקרב צעירים ומתבגרים ואפילו בקרב ילדים, שתופסים דפוסי התנהגות אלימים כסימן לכוח ולומדים שדרך האלימות היא הדרך היחידה לפתרון בעיות.

בנוסף לכך, בישראל כמו באיטליה, הנשים מוצגות בפרסומת המסחרית כאובייקט, אובייקט מיני, ובהקשר זה אמצעי התקשורת הופכים להיות בתורם אלימים כלפי הנשים. באופן כללי יותר אמצעי התקשורת לא מעוניינים בשינוי חברתי בכלל וביחסים בין נשים לגברים בפרט.

מסקנות

המחקר לא יכול היה להתממש בטורינו וגם מאוחר יותר לא נעשה העימות המעמיק בין המחקרים על ידי שלושת הצוותים, משום שכפי שכבר צויין לעיל, הרשויות הישראליות שמפקחות על מעבר ארז לא התירו לחוקרות מהעיר עזה לצאת "מהכלא" של רצועת עזה. ההשוואה הרצויה לא נעשתה אם כי בדיוק בגלל "המקום הקשה" שבו המחקר התמקד בלא לשער שהמצב כה קשה עד שמנע את סיום המחקר עצמו.

הפרוייקט, ששאף להיות הן מחקר והן קידום יחסי הכרות מתוך פרספקטיבה של שלום ודו קיום תוך הכרה הדדית, נכשל איפוא מבחינה אסטרטגית. בתחילה עבור כולנו התחושה היתה של "כישלון". אמנם המחקר בשטח, מיפוי השרותים בערים, הושלם, אבל המטרה העיקרית של המחקר כמחקר ופעילות בה בעת והמפגש בין שלוש צוותי המחקר והעובדות לא נערכו. הכשלון כמובן לא תלוי במעורבים בפרוייקט בשטח אלא בהקשר, אותו הקשר קשה שהמחקר הניח שיוכל לאתגר ואשר, כמובן מסוים, הכשיל את ההגיון ואת המשמעויות של מחקר-פעיל.

מה-27 בדצמבר 2008 ועד ל-17 בינואר 2009 היינו מודאגות מאד גם מחשש לחייהן של החוקרות והעובדות בעיר עזה עמן שיתפנו פעולה משום שגם הקשר הטלפוני והאימייל לא פעלו. בזמן "המבצע" של עופרת יצוקה נרצחו למעלה מ-1200 אנשים, מהם 280 ילדים, ו-5000 נפצעו באופן פחות או יותר קשה. אספקת החשמל הותרה למשך שעות מעטות בלבד ביום, ורק בהזדמנויות אלה ניתן היה לטעון את הטלפונים הניידים. העיר עזה נשארה מבודדת באותם ימים והיתה על סף של משבר הומאניטרי חמור. רק לאחר שנפסקו ההפצצות יכולנו ליצור מחדש קשר עם החוקרות, עם המנהלת

והעובדות של ה- WEP שהיו אמורות להגיע לטורינו. הן ניצלו כולן למרבית המזל וגם בקרב משפחותיהן לא היו קרבנות. המרכז של ה- WEP ניווק מההפצצות (כל הזוגיות נסדקו) אבל לא נהרס. מנאל עוואד, המנהלת של התוכנית מצאה מחסה בביתה של אמה ברפיה, ביתה בעזה נפגע באופן חמור, אך חייה ניצלו. עיאת אבו ג'אייב, הפעילה שאירגנה את קבוצת העזרה העצמית, אירחה בביתה שבקומת הקרקע במחנה הפליטים "מחנה החוף" את כל מי שגר בקומות העליונות מתוך הנחה שבזמן ההפצצות קומת הקרקע יותר בטוחה. ואכן, בביתה רק הזכוכיות נשברו לרסיסים. חכמאת אל נהא, החוקרת, שגם בביתה ניווקו כל הזוגיות, החליטה להימלט עם בנה הקטן למקום בטוח לפחות למשך זמן. היא סיפרה לנו בטלפון שהודות לרשת תמיכה בינלאומית של חברים וחברות ובעזרת פספורט קנדי היא הצליחה לעבור במחסום ארו ולהגיע לעמאן, שם שהתה בשגרירות האמריקנית בצפיה לקבלת ויזה לארה"ב "לפחות עד שהמצב ישתפר". כשביקשה לצאת מרצועת עזה כחוקרת מקצועית שהומונה על ידי אוניברסיטה אירופית (בטורינו) לימים אחדים מנעה זאת ישראל ממנה. עתה, כפליטה, משרד התאום המחוזי של ישראל הודרו לאפשר לה לעבור ללא כל קשיים.

חוסר האפשרות לשתף את הצוות הפלסטיני במחקר הכשיל את הצלחת הפרויקט במטרתו העיקרית ליצור עימות ויחסים בין פעילים של שרותים למען נשים וחוקרים משלוש הערים של טורינו, חיפה ועזה בתחום שהאו"ם וארגון הבריאות העולמי מחשיבים כמכריע בפיתוח של שוויון הזדמנויות לנשים ובהגנת על זכויות האדם בכל העולם. המפגש כאן בטורינו בין חוקרות ישראליות ופלסטיניות יכול היה להיות חשוב במיוחד על רקע העובדה שישראל אוסרת על קשריים בין שני הצדדים ועל כן החוקרות מעזה אינן יכולות להגיע לחיפה ואלה מחיפה אינן יכולות להיכנס לרצועת עזה.

אנו גם מצטערות על כך שפקידים של מדינת ישראל מנעו מה- CIRSD ועל כן מהאוניברסיטה של טורינו לממש את תפקידו לעודד יחסי שיתוף פעולה ומחקר שיחצו חומות ומכשולים, ושעבור המרכז שלנו הוא חשוב במיוחד.

המחקר איפשר לנו בכל זאת לקבל תוצאה אחת חיובית: חלק מהמחקר, באופן מפתיע, נעשה מאחורי הקלעים, בתפקיד שיועד לי כצופה-משתתפת בשיטת "ההיתרים": שעות על גבי שעות במשך חודשים טלפנתי, מלאתי טפסים, כתבתי ועניתי לאימיילים לכל מי שיכול היה לעזור לנו כדי לקבל אישור מעבר עבור שלוש הנשים בעלי הכישורים לעיל. הצפיה הפעילה במנגנון הצבאי הביורוקרטי, שכמו שאומרת עמירה הס, מחלק את האוכלוסיה לשכבות של בעלי זכויות, תלויים ב"טובות", נתונים לסחיטה, ואשר בצרוף השרירותיות וחוסר הזכויות, מתיש כל יכולת להתנגדות. עלי לציין שמצד הרשויות הישראליות לא הגיע במשך חודשיים כל סרוב, אלא תמיד רק "דחיה" חוזרת ונשנית, משעה לשעה, מיום ליום, שהותירה אותנו במשך חודשיים במצב של אי ודאות.

עמירה הס בספרה "מחר יהיה רע יותר" (שראה אור באיטליה ב-2004), מדברת על "דרך ייסורים יומיומית של מאות אלפי פלסטינים שנתקעים במחסומים". השיטה של מתן אישורי מעבר הפכה זכות בסיסית אוניברסלית, זו של חופש התנועה, לפריבילגיה - או לחלק מפריבילגיה - שמוענקת למיעוט ונבחנת לגופו של כל מקרה ומקרה. עתה ניתן להוסיף ולומר שאי הבטחון של הזכות הפכה לבטחון בחוסר זכויות. שיטה זו הובילה גם אותי לחפש דרך, בעזרת כל האנשים בעלי ההשפעה שהכרת (מלואיזה מורגנטיני, שהיתה אז סגן נשיא הפרלמנט האירופי ועד ל"קצין גבוה" בצבא הישראלי, חבר של רחל זיו) כדי להשיג "טובה" - ולא זכות - להנות מ"פריבילגיה". הצפיה "מבפנים" איפשרה לי לאמת רמת אלימות נוספת, שיטתית, סוציו-פוליטית, המופעלת כלפי נשים וגברים פלסטינים, שלה

אחראית לא רק ממשלת ישראל וצבאה אלא גם כל הקהילה הבינלאומית שמאפשרת שאלימות יומיומית זו תימשך: אלימות כפולה ושלילת זכות, זו של חופש התנועה וזו שנראית לעין פחות ושעמירה הס מכנה אותה גניבת הזמן. "מאז 1991 [...] כמעט כל תושבי רצועת עזה, ומאוחר יותר גם רוב תושבי הגדה המערבית, גילו שאינם יכולים עוד לעשות תכניות, משום שעד לרגע האחרון לא ניתן היה לדעת האם יקבלו את האישור הנחוץ [...] בלא יכולת לעשות פרויקטים [...] רבים איבדו גם את הכוח ואת ההחלטיות שנדרשים כדי לנסות ולממש את חופש התנועה ולהימלט מהכלוב. יש פיתוי רב לתת לאופקים הצרים שניכפו מן החוץ להכתיב את החיים החברתיים, הרוחניים והתרבותיים.

מאז פרוץ אינתיפדת "אל אקצא", באוקטובר 2000, גניבת הזמן וכל מראית עין של נורמליות הגיעו למימדים שבעבר היו בלתי ניתנים לדמיין: סטודנטים/יות אינם יכולים להגיע לאוניברסיטאות, חולים ונשים בהריון מעוכבים במחסומים ולעתים מישוהו מת או אישה יולדת ברחוב [...]. אנשים עוברים שעות על גבי שעות במצב של המתנה ליד המחסומים [...] המוחות בעלי היכולת הרבה ביותר במשרדים הפלסטינים, הן הציבוריים והן הפרטיים, עסוקים יום ולילה במשימה הפשוטה של השגת רשיון לתנועה ממקום אחד למשנהו. שלא כמו הארמה, שאותה תמיד ניתן לקבל בחזרה, להחליף או לשבח, את הזמן האבוד של החיים, של הפוליטיקה, של הסגר לא ניתן להשיב" (Amira Hass, Domani andrà, peggio, Fusi orari, 2005).

ההתנסות באלימות יומיומית של האוכלוסיה הפלסטינית כמעט ואיננה נתפסת על ידי מי שאיננו חווה אותה ישירות. הצפייה הפעילה שלי כללה שעות ארוכות של המתנה שקשה למנותן, ומספר בלתי ניתן לספירה של טלפונים יומיומים במשך תקופה של חודשיים בלבד. שהיתי ב"מצב של המתנה" ליד מכשיר טלפון: מקום בטורינו היה, אך הזמן להיפגש נגנב מאיתנו.

ניתן להבין מדוע עבור נשים האלימות מצד בני זוגם או מצד הוריהם יכולה להצטייר כרע במיעוטו, אחת מהמכות האפשריות. ניתן להבין עד כמה קשה עבורן לדבר על האלימות שממנה הן סובלות, אבל שאיננה אלא חוליה אחרונה בשרשרת שבה הפוגעים בהם (בעלים או הורים) אינם אלא קרבנות בתורם. במצב כזה לפרסם ברבים אלימות פרטיקולרית עלול להיות קשה ביותר, ואלימות בתוך המשפחה יכולה להתפס כמוצדקת, או ניתנת להצדקה, על יד האלימות הפוליטית. ניתן לכן להבין כמה כוח ובאיל קשיים נתקלים מעט ארגוני הנשים שעומדים על שלהם וממשיכים לחשוף ולפרסם את מצב הנשים המוכות, למרות הקשיים לעתים גם למרות הפחדות ואימונים של ממש.

אילו מסקנות ניתן להסיק? האם ניתן לחזור על הנסיון שלנו? התקווה שלנו היתה שבאמצעות המחקר ניתן יהיה להפגיש ולעמת פרשנויות שונות, ודאי לא ייחודיות, שניתן לקיים ביניהן דו שיח ולהכיר האחת בקיומה של השנייה: עימות כזה יכול היה להיות צעד בסיסי קדימה לעבר דרך אפשרית של יחסים גם כדי לקדם מחקר נוסף בין הנשים משני צידי "החומה", שאיננה רק פיזית אלא גם מאד סמלית. אלימות נגד נשים נותרת תחום משותף, ולא רק בחברות אלה, אלא ברוב הארצות בעולם.

יחד עם זאת צריך להכיר בכך שלא ניתן לדון במציאות של העיר חיפה ושל העיר עזה על אותו מישור: אני מתכוונת להבדלים בהקשר הפוליטי, שההסטוריה הותירה ללא פתרון צודק, שווה מבחינת כל הזכויות של האנשים החיים שחיו שם, ואשר גורשו במהלך המלחמות אך שואפים לחזור לשם. אלה הם הבדלים מכריעים שקושרים את שני העמים יחד אבל גם מפרידים ביניהם באופן נחרץ. עזה היא קודם לכל עיר במצור, אחר כך עיר מותשת, ועתה ובעתיד הקרוב היא אובייקט לשיקום, תלויה לחלוטין בעזרה מאירופה, בארגונים לא ממשלתיים ובכספים מארצות ערביות. אין לעיר כל אפשרות

להתפתחות כלכלית מינימאלית משל עצמה במצב הנתון (למרות הפוטנציאל למסחר ולתיירות שנמצא כבר בביקורים הראשונים בעזה מצד פקידי העירייה של טורינו ב-2004).

חיפה היא עיר תעשייתית פורחת עם בעיות של אלימות, בייחוד בשוק הזנות, כלפי נשים מהגרות (אשר חלקן מגורשות) מאתיופיה ורוסיה בעיקר. האליטה היהודית של חיפה לא עשתה שום מאמץ "להכרה" בהסטוריה שלה, הסטוריה ספוגה בקולוניאליזם, בנכבה, כלומר בהרס תושבי העיר הפלסטינים ובגירושם. על האליטה של העיר ועל הארגונים של הנשים להכיר בכך. העובדה שהחוקרות מחיפה לא שלחו את תולדות העיר (את "הסיפור" שלהן) הוא סימן של הקושי בתהליך ההכרה והמודעות העצמית להסטוריה.

העיר טורינו נושאת בתורה באחריות פוליטית: למרות ברית "הערים התאומות" עם העיר עזה, ולמרות התחייבות בפיתוח פרויקטים של שתוף פעולה באזור, החל מרגע מסוים, ובייחוד לאחר הבחירות של 2006 בפלסטין, שבהן ניצח החמאס בעיר עזה, העיר הפסיקה להשקיע בעזה וצמצמה למינימום את הדיאלוג עמה, והתקשתה לעמוד באחריותה מנקודת ראות של יחסים בינלאומיים.

האם יש איפוא טעם לחשוב על פרוייקטים ומחקרים תלת צדדיים? השותפים הפלסטינים מסרבים יותר ויותר להצטרף לפרוייקטים שבהם אחד מהשותפים הינם ארגון או ישות מישראל, משום שהם חוששים לתרום בכך לגיטיציה של הססטוס-קו, ל"נורמליזציה" של מצב שבמציאות חורג מהחוק הבינלאומי. לאחר מבצע עופרת יצוקה, כלומר ההפצצה של עזה, הארגון שהיה השותף שלנו בחיפה, "אשה לאשה" קרא לגנות את הטבח בעזה. האם התהליך של המחקר המשותף תרם להצהרה שכזו? האם נוצרה איזו תחושה של סולידריות ביניהם?

בסוף המחקר הזה עלו גם שאלות וספקות נוספים: הבחירה של אלימות כנגד נשים כנקודת מפגש משותפת לנשים בחיפה, בעיר עזה ובטורינו, האם אינה מכילה סיכונים? במצב שבו הבנית זהות של עם כלפי האחר שכולה טבועה בהסטוריה של "התקרבות", האם אין זה מסוכן לתעל את המחשבה ואת הפוליטיקה של הנשים (בגלל ההבטים הפרפורמטיביים שהתהליך של המחקר מוביל אליהם תוך כדי שיתוף הפעולה) שוב להתקרבות, להתקרבות כפולה? או שמא להיפך, דווקא המחקר על אלימות של מגדר, על אלימות ראשונית של הגבר נגד האשה, היא זו שתאפשר להגיע לשורשי היחסים האלימים, גם לאלה הנמצאים בכסיס המלחמות, המתנהלות בעוצמה נמוכה או גבוהה, של "ניכוס" בידי בעלי הכוח, של החוסר ב"הכרה" בזולת באנושיותו ובכבודו כאדם?